

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Гуріча Олега Вікторовича
«Реалізація засади змагальності під час досудового розслідування», подану
до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Ступінь актуальності обраної теми дисертації. Необхідною умовою розвитку державності є наявність таких інститутів і регуляторів, які виконують функції соціальних орієнтирів, що відтворюють закономірності суспільного життя. Концентрований вираз вимог суспільної моралі, що відповідає певному періоду розвитку держави, міститься у принципах – приписах вищого ступеня нормативності, що відображають напрями соціальної орієнтації суспільства. Розширення змагальних засад – основний шлях реформування вітчизняного кримінального процесу. Це означає, що головним завданням, яке стоїть перед законодавцем у сфері реформування кримінального процесу, є послідовне закріплення та реалізація засад змагальної моделі кримінального процесу, що відповідає сучасному рівню суспільного розвитку. Проте проблемна процесуальна ситуація у вітчизняному кримінальному процесі виникла внаслідок неналежної правової регламентації принципу змагальності, розв'язати яку у звичайний спосіб – шляхом застосування конкретної норми закону, виходячи з її буквального тлумачення, без порушення прав та інтересів сторін – неможливо.

За таких умов якісне й ефективне вирішення задач кримінального судочинства обумовлено цілим рядом факторів, серед яких важливе значення має рівень теоретичного аналізу основних положень діяльності по розслідуванню і судовому розгляду кримінальних проваджень. До числа яких

Відносяться і принципи кримінального процесу. Оскільки вдосконалення законодавства правової держави, насичення його демократичними елементами, врахування міжнародного досвіду, а також розвиток теорії кримінального процесу мають безпосередній вплив на становлення основ кримінального судочинства.

Кримінальний процесуальний кодекс, сьогодні, цілком віддзеркалює домінуючі ідейні уявлення щодо сутності кримінального процесу як засобу вирішення кримінально-правового конфлікту, унаочнює основні напрями кримінальної процесуальної політики, відповідає європейським стандартам прав і свобод людини. Принцип змагальності – загальнопроцесуальний принцип, на основі якого має будуватися вся процесуальна діяльність слідства, прокуратури і суду. Цей принцип означає відокремлення найважливіших кримінально-процесуальних функцій обвинувачення і захисту від функції правосуддя, їх розмежування між собою. Проблема змагальності в кримінальному процесі – одна з найактуальніших, проте в юридичній літературі вона практично не вирішена і не висвітлена. Опосередковано її розглядали лише під час вивчення інших проблем: контролем за досудовим розслідуванням, становленням інституту суду присяжних, диференціацією форм кримінального процесу, процесуальних прав та обов'язків сторін процесу тощо. Принцип змагальності зазвичай розглядається лише в контексті інших принципів кримінального процесу, без глибокого аналізу складових його елементів, механізму реалізації та процесуальних гарантій. Ці обставини зумовлюють необхідність ретельного вивчення стану, проблем реалізації та перспектив вдосконалення принципу змагальності в кримінальному процесі. Водночас важливо якісно й ефективно оновити кримінально-процесуальні норми, пов'язані з реалізацією принципу змагальності.

Варто зазначити, що війна кардинально змінила життя кожного українця, а разом з тим – і всі сфери суспільного життя. Не минули ці зміни і кримінальний процес. Ані суди, ані правоохоронні органи не були готові до роботи в таких умовах, більше того, саме законодавство не дозволяло

налагодити оптимальну роботу в умовах складних воєнних реалій. Відтак, з метою наближення кримінальної процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України приймає низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх змін до кримінального процесуального законодавства дає підстави для висновку, що дедалі більшу кількість рішень, які приймають під час досудового розслідування, ухвалюють на засадах змагальності. Вивчення практики правозастосування та статистичної звітності засвідчує, що на стадії досудового розслідування засаду змагальності реалізують під час прийняття слідчим суддею, судом рішень про проведення окремих слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення спеціального досудового розслідування, строки досудового розслідування, відвід учасників кримінального провадження та під час розгляду скарг на процесуальні рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора чи під час апеляційного розгляду скарг на рішення слідчого судді.

Відсутність сучасних комплексних теоретичних розробок щодо виокремлення особливостей прояву принципу змагальності, а також пов'язаних із ними питань, що стосуються пошуку механізму практичної реалізації цього принципу, свідчать про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Поряд із цим, актуальність обраної теми дисертації підтверджується її зв'язком з Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021); Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук від 26 березня 2021 року № 12-21). Робота узгоджена з Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних

напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 26 травня 2009 року (протокол № 8) та уточнено рішенням Вченої ради НАВС від 24 вересня 2024 року (протокол № 21).

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження «Реалізація засади змагальності під час досудового розслідування» має високий ступінь актуальності, є своєчасною і перспективною для подальшого дослідження, враховуючи, що Україна намагається досягти в кримінальному процесі європейських стандартів, а її розроблення має вагомое теоретичне та практичне значення для вирішення наукового завдання щодо реалізації засади змагальності під час досудового розслідування.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність підтверджується:

– узагальненням наукових праць за тематикою дисертації з кримінального процесуального права, опрацюванням і використанням наукових доробків інших дослідників для поглиблення знань про різні сторони досліджуваного явища;

– опрацюванням актів національного законодавства, міжнародних договорів, документів стратегічного планування, а також узагальненням зарубіжного досвіду;

– використанням даних статистичної звітності Офісу Генерального прокурора та судової влади; рішень Конституційного Суду України, постанов й ухвал Верховного Суду; рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); ухвал та вироків національних судів, зокрема ті, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень;

– використанням великої кількості літературних джерел з різних галузей права та інших суспільних наук за тематикою дисертації (250 найменувань);

– обраною методикою дисертаційного дослідження та застосованими для досягнення його мети загальнонауковими і спеціальними методами: історико-

правовий (підрозділ 1.1); системного аналізу (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); порівняльно-правовий (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3); формально-юридичний (розділи 2, 3); логіко-семантичний (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 3.2, 3.3); соціологічний метод (анкетування) (розділи 2, 3); статистичний (розділи 1–3); системно-структурного аналізу (розділи 2, 3) та інші;

– науковими доказами, здобутими за результатами авторських емпіричних досліджень та багаторічного практичного досвіду роботи автора в слідчих підрозділах та адвокатурі (результати вивчення матеріалів 130 кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснювалося протягом 2022-го – I півріччя 2024 року; узагальнені результати анкетування 165 слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів м. Києва, Київської, Волинської, Черкаської, Львівської та Вінницької областей протягом 2022–2024 років);

– апробацією матеріалів дисертаційного дослідження на міжнародних і міжвідомчих науково-практичних конференціях, полілогах, серед яких: «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 22 листопада 2019 року); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 20 листопада 2020 року); «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 року); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року); «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (Харків, 15 листопада 2023 року); «Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції» (Київ, 28 березня 2024 року); «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама» (Вінниця, 19 квітня 2024 року).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень полягає в тому, що дисертація є одним з перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу комплексних досліджень, у якому на монографічному рівні висвітлено проблеми реалізації засади змагальності під час досудового розслідування. У роботі сформульовано низку нових наукових положень, висновків і пропозицій,

які мають вагоме значення для теорії кримінального процесу та правозастосовної практики.

До основних наукових результатів, що становлять новизну, належать такі:

– визначено місце змагальності сторін у системі засад кримінального провадження та обґрунтовано, що вона є засадою-інститутом, яка має міжгалузевий характер і відіграє основоположну роль у кримінальному судочинстві, відображає напрям розвитку кримінальної юстиції та пов'язана з іншими засадами як гарантія їх реалізації;

– обґрунтовано, що в разі переховування особи від органів досудового розслідування моментом набуття нею статусу підозрюваного, а отже, моментом початку реалізації засади змагальності слід вважати день оприлюднення відповідної інформації на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора;

– доведено необхідність законодавчого закріплення винятку з правила щодо гарантування можливості ознайомлення з усіма доказами, наданими іншою стороною, відповідно до стандартів, розроблених практикою ЄСПЛ. Стороні захисту можуть не надавати матеріали, ознайомлення з якими загрожує національній безпеці, безпеці осіб, узятих під захист, або розкриє таємні поліцейські методи розслідування. Відповідне рішення має супроводжуватися процесуальними гарантіями, які забезпечать можливість стороні захисту брати участь у його ухваленні.

Окрім викладених, є й інші положення наукової новизни, що заслуговують на позитивну оцінку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок реалізації засади змагальності під час досудового розслідування (акт Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 09.09.2024);

– *правозастосовній діяльності* адвоката (акт Адвокатського бюро «Олександр Литвинчук і партнери» та адвокатського об'єднання «Адвокатська

фірма «Бізнес і Право» від 08.08.2024);

– *наукову діяльність* – під час підготовки науково-практичних і науково-методичних матеріалів, у науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти академії (акт Національної академії внутрішніх справ від 15.08.2024);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін, підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Досудове розслідування», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення» (акт Національної академії внутрішніх справ від 14.08.2024).

Повнота викладення результатів дисертації у наукових працях. Основні наукові результати дисертації викладено в дванадцяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також сім тез у збірниках доповідей на науково-практичних міжнародних і міжвідомчих науково-практичних конференціях та полілозі.

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (250 найменувань на 29 сторінках) і чотирьох додатків (на 23 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, із них обсяг основного тексту – 200 сторінок.

У тексті дисертації не встановлено фактів академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації. Використані в дисертації статистичні звіти, аналітичні матеріали, літературні джерела містять коректні посилання. Результати авторських емпіричних досліджень оформлені у вигляді додатків до тексту дисертації.

Відповідність роботи паспорту спеціальності. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Вивчення рукопису дисертації та наукових публікацій свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося досягти мету і вирішити поставлені задачі, отримати нові знання і надати рекомендації щодо удосконалення законодавства і правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів. Разом з тим, дисертація містить окремі недоліки і дискусійні положення.

Зауваження та дискусійні положення дисертації.

1. На думку опонента, проблеми реалізації засади змагальності сторін у кримінальному провадженні, в першу чергу, пов'язані із зовнішньою формою законодавчого закріплення способів реалізації обвинуваченням і захистом своїх функцій. Так, згідно ч. 1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом. Тобто, порядок збирання доказів для сторони обвинувачення і захисту визначається тільки КПК України, що є обов'язковою умовою їх допустимості (ст. 86 КПК України). При цьому законодавцем закріплено різні форми і методи (способи) процесуальної діяльності сторін кримінального провадження під час формування доказової бази.

Таким чином, потребує додаткового обґрунтування рівність (паритетність) сторін обвинувачення і захисту у процесуальних правах для здійснення своїх функцій у структурі змагальності, позаяк в самому кримінальному процесуальному законі закладено підвалини процесуальної нерівності сторін під час реалізації окремих повноважень, зокрема щодо збирання та подання до суду доказів, відстоювання їх належності і допустимості.

2. У підрозділі 1.1. дисертаційного дослідження «Генеza законодавства щодо регламентації засади змагальності сторін у кримінальному провадженні» дисертант приділяє не мало уваги розвитку інституту змагальності на українських територіях під час їх входження до російської імперії. Проте дослідження було б більш повним, якщо б автор приділив увагу інституту

змагальності на тих українських територіях, які входили в різні часи до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Австро-Угорщини.

3. У підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження «Юридичний зміст засади змагальності сторін кримінального провадження» дисертант присвячує увагу розкриттю змісту елементів засади змагальності та природі змагальності загалом. Проте, варто було б приділити більше уваги понятійно-категоріальному апарату та охарактеризувати різні доктринальні підходи до розуміння засади змагальності.

4. Дисертацію значно б підсилив той факт, якби в ній було виокремлено підрозділ, що висвітлює зарубіжний досвід законодавчого закріплення засади змагальності, в якому були б узагальнені підсумкові результати аналізу практичної реалізації засади змагальності сторін в досліджуваних країнах і представлені конкретні пропозиції для імплементації в українське законодавство.

5. У дисертації недостатньо уваги приділено ролі органів, що здійснюють досудове розслідування, з позиції того, як впливає їхня поведінка у змагальному процесі (а саме, активна вона чи пасивна) на дотримання та реалізацію засади змагальності на досліджуваній стадії досудового розслідування.

6. У розділі 2 автором звернута увага на участь захисника у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (с. 96, 103-108 та ін.). Водночас, незважаючи на значний науковий інтерес до реалізації засади змагальності у кримінальному процесі, на сьогодні однозначно невирішеними залишаються такі проблеми впровадження змагального судочинства, як практичні механізми забезпечення рівноправності сторін кримінального провадження під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, на практиці лише окремі адвокати мають допуск до державної таємниці. Чинними актами законодавства, які регулюють діяльність адвокатів та використання ними відомостей, що становлять той чи інший вид таємниці, не передбачено права адвоката на відповідну інформацію та не визначено порядку доступу адвоката до неї. У п. 3

ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право ознайомлюватися на підприємствах, установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, до якої законом віднесено конфіденційну, службову і таємну інформацію (ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

Таким чином, відсутність у захисника повного доступу до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій обґрунтовано дає підстави ставити під сумнів наявність реальної змагальності сторін у кримінальному провадженні, в якому в якості доказів стороною обвинувачення використовуються зазначені матеріали. Неможливість здійснення оцінки законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, тобто дотримання уповноваженим органом усіх вимог і процедур, передбачених чинним законодавством, значно ускладнює підготовку адвокатом якісної правової позиції щодо тих чи інших фактів, на які посилається сторона обвинувачення.

Загальний висновок. Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація *Гуріча Олега Вікторовича «Реалізація засади змагальності під час досудового розслідування»* є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка містить нові положення й науково-обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують важливе науково-прикладне кримінальне процесуальне завдання, має теоретичне значення для розвитку вітчизняної юридичної науки, є суттєвим внеском для науки кримінального процесуального права, має практичне значення в контексті підвищення ефективності діяльності учасників кримінального провадження.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим Міністерства освіти і науки України вимогам. Автореферат ідентичний головним положенням дисертації та відображає її основний зміст, висновки та пропозиції.

Викладене вище дає підстави для **остаточного висновку** про те, що дисертація та автореферат *Гуріча Олега Вікторовича «Реалізація засади змагальності під час досудового розслідування»* відповідають вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а їх автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**Директор навчально-наукового інституту
права Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Василь ТОПЧІЙ

Державний податковий університет	
Підпис <i>Василь</i>	засвідчую:
<i>Мендє</i>	учбовий секретар
20 р.	